

Adam Marcysiak¹

Zakład Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Akademia Podlaska w Siedlcach

Cechy jakościowe zasobów pracy jako czynnik różnicujący poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego

Quality features of labour resources as a factor diversifying the level of farm income

Abstract. The purpose of this paper is an attempt of showing the role of the quality features of labour resources as a factor which diversifies the level of farm income. Such features as age, sex and the education level of person managing the farm were taken into consideration in the analysis. The average level of farm income in the investigated farms in 2006 amounted to 38265 PLN. The highest level of income was reached in farms run by men in the age of 46-55, who have completed secondary or higher education

Key words: level of farm income, age, sex, education level

Synopsis. Celem niniejszego opracowania jest próba ukazania wpływu cech jakościowych zasobów pracy jako czynnika różnicującego poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego. W analizie zostały uwzględnione: wiek, płeć i poziom wykształcenia osoby kierującej gospodarstwem. Średni poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego w 2006 roku wynosił w badanych gospodarstwach 38265 zł. Najwyższy poziom dochodu występował w gospodarstwach prowadzonych przez mężczyzn, w wieku 46-55 lat, posiadających wykształcenie średnie lub wyższe.

Słowa kluczowe: poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego, poziom wykształcenia, płeć, wiek

Wstęp

Prowadzenie działalności rolniczej w dzisiejszych warunkach stawia wysokie wymagania polskim producentom rolnym. Ponoszą oni całkowitą odpowiedzialność i ryzyko za wytworzone przez nich produkty. System gospodarki rynkowej niesie wiele niewiadomych i zagrożeń. Swobodne kształtowanie cen rynkowych zgodnie z prawem podaży i popytu wpływa na zróżnicowanie opłacalności produkcji rolniczej [Zegar 2004].

Rolnictwo w Polsce podlega ciągłym przystosowaniom do reguł gry rynkowej, a znajdując się w strukturach Unii Europejskiej w coraz większym stopniu konkurencji zachodnioeuropejskiej. W warunkach gospodarki rynkowej podmioty gospodarcze działające w rolnictwie mają z jednej strony duży, niemal nieograniczony zakres ustalania cen, przy ograniczonym oddziaływaniu państwa. Z drugiej zaś strony, rolnictwo jako dział mniej efektywny niż działy pozarolnicze, wymaga działań ochronnych [Woś 2006]. Sytuacja taka wymaga dobrego zarządzania przedsiębiorstwem rolniczym, aby znalazło ono swoje miejsce w zmieniającym się otoczeniu.

Wykształcenie kierownika gospodarstwa rolnego, jego wiek oraz płeć odgrywają dużą rolę w osiąganiu przez poszczególne gospodarstwa dobrych wyników produkcyjnych. Poziom wykształcenia ludności wsi pomimo stałego wzrostu jest nadal znacznie niższy niż mieszkańców miast.

¹ Dr, ul. Prusa 14, 08-110 Siedlce, e-mail: admamar@poczta.onet.pl

Poziom wykształcenia rolników najczęściej koreluje z ich wiekiem. Tam, gdzie wśród właścicieli gospodarstw występuje znaczny odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym, poziom wykształcenia jest na ogół bardzo niski. Wykształcenie wyższe wiąże się często z migracją wykwalifikowanych pracowników do miast. Absolwenci uczelni podejmują pracę w gospodarstwach rolnych głównie ze względu na brak możliwości zatrudnienia poza rolnictwem. Poprawa ekonomicznych i społecznych warunków gospodarowania na wsi pomogłaby młodym ludziom w tworzeniu dobrze prosperujących gospodarstw.

Sytuacja dochodowa ludności użytkującej gospodarstwa rolnicze jest bardzo zróżnicowana. W Polsce można wyróżnić regiony o wysokim potencjale ekonomicznym. Obok nich funkcjonują obszary gospodarczo zacofane [Szafraniec 2006]. Są to między innymi tereny położone we wschodniej części Polski.

Metodyczne aspekty opracowania

Celem niniejszego opracowania jest próba ukazania wpływu cech jakościowych zasobów pracy na poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego.

Materiałem badawczym są dane dotyczące wyników ekonomicznych osiągniętych w 42 gospodarstwach indywidualnych położonych w dwóch powiatach: łukowskim, w województwie lubelskim i sokołowskim w województwie mazowieckim. Badania obejmują rok 2006.

W analizie zostały uwzględnione trzy parametry charakteryzujące pod względem jakościowym zasoby pracy w gospodarstwie. Były to:

- wiek kierownika gospodarstwa,
- płeć osoby prowadzącej gospodarstwo,
- poziom wykształcenia właściciela gospodarstwa.

Ocenę wyników ekonomicznych badanych gospodarstw przeprowadzono w oparciu o poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego. Obliczeń tej kategorii dochodu dokonano posługując się metodą stosowaną w europejskim systemie rachunkowości rolnej FADN (Farm Accountancy Data Network). Poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego rozpatrywano w przeliczeniu na jedno gospodarstwo w zł. Skalę zróżnicowania przedstawiono w ujęciu procentowym.

Wpływ wieku właściciela gospodarstwa na zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej gospodarstw

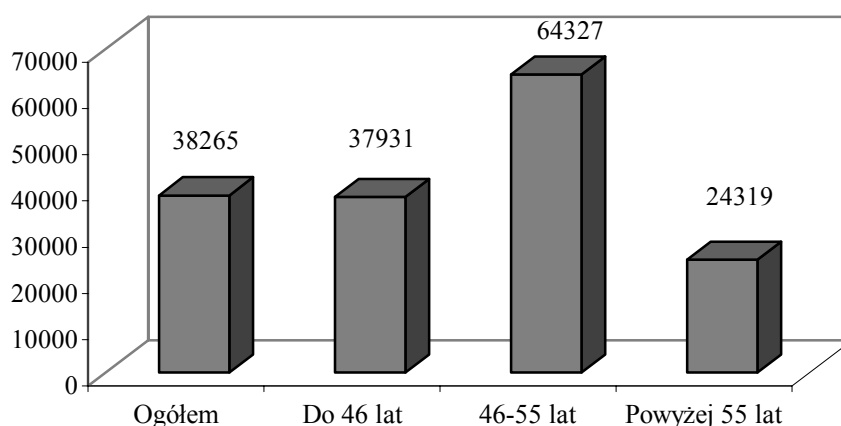
Wiek osoby pracującej w gospodarstwie jest specyficznym czynnikiem jakościowym procesu produkcji. Określa on nie tylko intensywność pracy, ale także, co ma szczególne znaczenie przy kierowaniu gospodarstwem, jakość zarządzania oraz rytm odnowy rzeczowych czynników produkcji w gospodarstwie.

Starzenie się ludności i towarzyszące temu zmniejszanie się zdolności do wykonywania pracy (tak w sensie fizycznym jak i umysłowym) jest procesem nieuchronnym i nieodwracalnym. Skutki tego procesu mogą być regulowane przez szybszą wymianę pokoleń osób pracujących.

Wraz z wiekiem osoby prowadzącej gospodarstwo rolne następuje nie tylko nagromadzenie pewnych zasobów czynników wytwórczych lecz jednocześnie spadek

aktywności zawodowej, która wyraża się między innymi w zmniejszonej zdolności do wykonywania pracy fizycznej, jak i do wprowadzenia postępu technicznego, innowacji i reorganizacji gospodarstwa [Klank 1985].

Dla zobrazowania zależności pomiędzy wiekiem osoby prowadzącej gospodarstwo a wysokością dochodu z gospodarstwa rolniczego analizowane gospodarstwa, których średni obszar wynosił 15,9 ha UR, podzielono na trzy grupy. Grupę pierwszą stanowiły gospodarstwa, w których właściciele byli w wieku do 46 lat. Ich udział wynosił 45,2% ogółu gospodarstw. Grupę drugą, której udział stanowił 31,0%, tworzyły gospodarstwa prowadzone przez osoby w wieku 46-55 lat. Pozostałą grupę (23,8%) stanowiły gospodarstwa, których kierownicy byli w wieku powyżej 55 roku życia.

Źródło: obliczenia własne

Rys. 1. Poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego w zależności od wieku osoby prowadzącej gospodarstwo rolne w 2006 roku, zł/rok

Fig. 1. Farm income according to the age of person running the farm in 2006, PLN/year

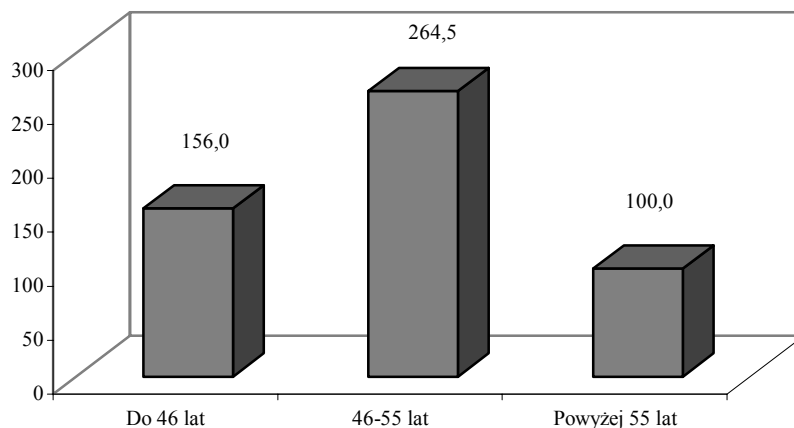
W badanych gospodarstwach średni poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego w 2006 roku wynosił 38265 zł (rys.1). Najwyższy poziom dochodu występował w gospodarstwach kierowanych przez rolników między 46 a 55 rokiem życia (64327 zł). Najniższy dochód osiągały gospodarstwa kierowane przez osoby powyżej 55 roku życia (24319 zł).

Z pojęciem dochodu i różnymi jego kategoriami związany jest termin dochodowego zróżnicowania. Przez zróżnicowanie dochodowe rodzin rolniczych Farkowski [1991] określa różną wysokość uzyskanego dochodu rolniczego lub osobistego w przeliczeniu na rodzinę lub członka rodziny.

Zróżnicowanie dochodowe rozumiane jest także jako niejednakowy poziom dochodów otrzymywany z pracy w gospodarstwie i poza nim, łącznie z dochodami za świadczone usługi, wydzierżawienie majątku oraz z tytułu otrzymywanych świadczeń społecznych [Farkowski i Wiatrak 1998]. Klank [1985] przez zróżnicowanie dochodowe rozumie stosunek dochodów gospodarstw o najwyższym i najniższym ich poziomie.

W niniejszym opracowaniu przez zróżnicowanie dochodowe rozumie się niejednakowy poziom dochodów w grupach gospodarstw wydzielonych ze względu na cechy jakościowe zasobów pracy.

Zakres zróżnicowania poziomu dochodu z gospodarstwa rolniczego w zależności od wieku osoby prowadzącej gospodarstwo przedstawiono na rysunku 2.

R

Źródło: obliczenia własne

Rys. 2. Zróżnicowanie dochodu z gospodarstwa rolniczego według wieku osoby prowadzącej gospodarstwo (gospodarstwa, w których kierownicy byli w wieku powyżej 55 lat = 100%)

Fig. 2. Differentiation of farm income according to the age of person running the farm (farms where the managers were over 55 years old = 100%)

Analiza uzyskanych wyników badań wskazuje, że gospodarstwa, w których kierownikiem były osoby w wieku 46-55 lat, osiągały dochód pochodzący z działalności rolniczej ponad 2,6 razy wyższy niż gospodarstwa prowadzone przez osoby w wieku powyżej 55 lat. Dochód rolniczy gospodarstw prowadzonych przez osoby w wieku do 46 roku życia był o 56,0% wyższy od dochodu gospodarstw prowadzonych przez osoby w wieku 46-55 lat.

Taki układ zależności ma bezpośredni związek z procesem wymiany pokoleń dokonującym się w gospodarstwach. W rolnictwie chłopskim istnieje bowiem wewnętrzny mechanizm zmian strukturalnych, którego podstawą są zmiany pokoleniowe oraz naturalne dochodzenie poszczególnych gospodarstw do stadium dojrzałości, a później do stadium schyłkowego i powolnej degradacji [Woś 2004].

Każde gospodarstwo znajduje się nieustannie pod wpływem czynników, które powodują w nim określone zmiany strukturalne. Są to zarówno czynniki zewnętrzne (rynkowe) jak i wewnętrzne. Ważne przystosowania mają miejsce przy generacyjnej zmianie właścicieli gospodarstw. Odejście starej i wejście nowej generacji wiąże się z próbą reorganizacji gospodarstwa.

Upływ czasu i oddziaływanie otoczenia, wzrastające wymagania rynku, rozwój nowych technologii, wszystko to wymusza konieczność podjęcia zmian. W wyniku tych zmian gospodarstwo osiąga swoje nowe optimum, co oznacza, że zostaje osiągnięta nowa równowaga pomiędzy czynnikami produkcji. Wówczas funkcja kosztów osiąga swoje

minimum, a produkcja wchodzi w fazę dodatniej produktywności krańcowej poszczególnych czynników. Stan ten określany jest jako stadium równowagi statycznej. Rolnik stara się osiągać maksimum korzyści ze swoich inwestycji. Wówczas to gospodarstwo osiąga swoją dojrzałość.

Ukształtowane na nowo gospodarstwo, podobnie jak człowiek, z upływem czasu starzeje się. Najwcześniej starzeją się technologie (maszyny, urządzenia, techniki produkcji), zarówno fizycznie, jak i moralnie, a ich produktywność maleje. Jednocześnie zmienia się otoczenie rynkowe oraz bilans siły roboczej. Zwykle jest tak, że ukształtowana przed laty struktura produkcji nie odpowiada nowym wymaganiom rynku, a jej zmiana wymaga nakładów, na które nie stać rolnika. Poza tym rolnik ma często zbyt krótką perspektywę gospodarowania, aby zwróciły się nakłady inwestycyjne [Klank 2006]. W wyniku tego pogarszają się ekonomiczne wyniki gospodarstwa, a dostosowanie się do nowych warunków staje się kosztowne i trudne choćby ze względu na wiek rolnika. Wówczas gospodarstwo w sposób naturalny wchodzi w stadium schyłkowe. Ważne jest żeby okres ten trwał jak najkrócej, tzn. aby młody rolnik przejął gospodarstwo na tyle wcześnie, aby potencjał tego gospodarstwa nie ulegał znaczącemu obniżeniu.

Płeć kierującego gospodarstwem a poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego

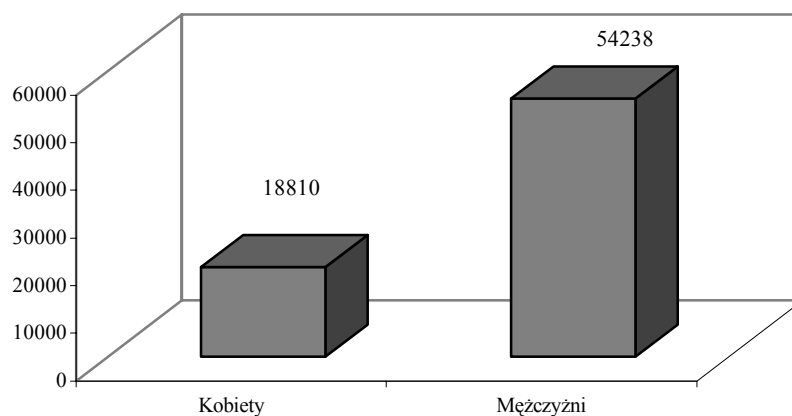
W rodzinach chłopskich tradycją jest to, że gospodarstwem rolnym kieruje mężczyzna. Te podziały ról społecznych tracą jednak na znaczeniu pod wpływem czynników ekonomicznych. Coraz częściej gospodarstwo traktowane jest jako dodatkowe, w stosunku do pracy zarobkowej poza gospodarstwem, źródło dochodów. Osoby mające możliwość podjęcia takiej pracy, chętnie z tego prawa korzystają.

W Polsce wśród użytkowników gospodarstwa rolnego kobiety stanowią 28,2% [Rocznik... 2006]. Jest to bardzo wysoki wskaźnik w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej, gdzie liczba gospodarstw kierowanych przez kobiety nie przekracza 10% ogółu. Największy udział kobiet kierujących gospodarstwami występuje wśród gospodarstw do 5 ha. Zjawisku temu towarzyszy zróżnicowanie regionalne. Najwięcej gospodarstw kierowanych przez kobiety znajduje się w makroregionie południowym i południowo-wschodnim (około 30% wszystkich gospodarstw). Do działalności takiej zmusza kobietę najczęściej brak innych perspektyw (ze względu na bezrobocie w mieście), nieposiadanie lub śmierć męża, jego choroba, czy też tzw. dwuzawodowość.

Gospodarstwa prowadzone przez kobiety charakteryzuje znacznie wyższy, w porównaniu z gospodarstwami prowadzonymi przez mężczyzn, poziom samozaopatrzenia, przy niższej produkcji towarowej i jednoczesnym niższym zużyciu nawozów sztucznych. Gospodarstwa, których właścicielami są kobiety, w większości preferują ekstensywny model gospodarowania, rzadziej korzystają z kredytów, cechuje je znacznie niższy stopień mechanizacji. Konsekwencją tych uwarunkowań są gorsze wyniki ekonomiczne.

Potwierdzeniem tej sytuacji jest wielkość dochodów w badanych gospodarstwach w zależności od płci osoby kierującej gospodarstwem (rys. 3).

Wśród badanych gospodarstw te kierowane przez kobiety stanowiły 16,7% ogółu. Wyższy dochód z działalności rolniczej osiągały gospodarstwa rolne prowadzone przez mężczyzn (54238 zł/rok). Dochody gospodarstw prowadzonych przez kobiety były znacznie niższe i wynosiły 18810 zł/rok.

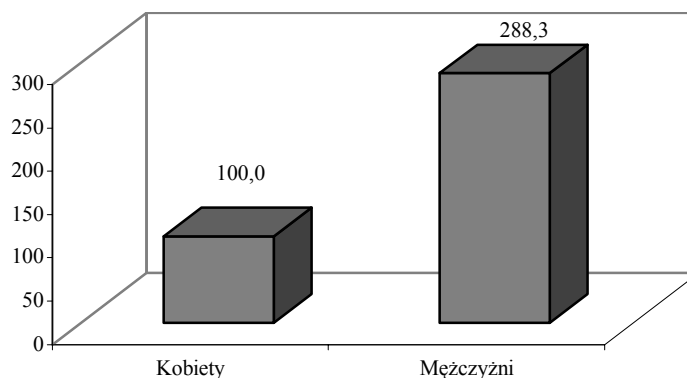

Źr

Źródło: obliczenia własne

Rys 3. Poziom dochoz z gospodarstwa rolniczego w zależności od płci osoby prowadzącej badane gospodarstwo rolne w 2006 roku, zł/rok

Fig. 3. Level of farm income according to the sex of person running the farm in 2006, PLN/year

Źródło: obliczenia własne

Rys. 4. Zróżnicowanie dochoz z gospodarstwa rolniczego według płci osoby prowadzącej gospodarstwo (gospodarstwa kierowane przez kobiety = 100%)

Fig. 4. Differentiation of farm income according to the sex of person running the farm (farms managed by women = 100%)

Zakres zróżnicowania wielkości dochoz z gospodarstwa rolniczego w zależności od płci osoby prowadzącej gospodarstwo rolne przedstawiono na rysunku 4.

Analiza stopnia zróżnicowania dochoz pochodzącego z działalności rolniczej wskazuje, że gospodarstwa, których kierownikiem był mężczyzna, osiągały dochoz ponad 2,8 razy wyższy niż gospodarstwa prowadzone przez kobiety.

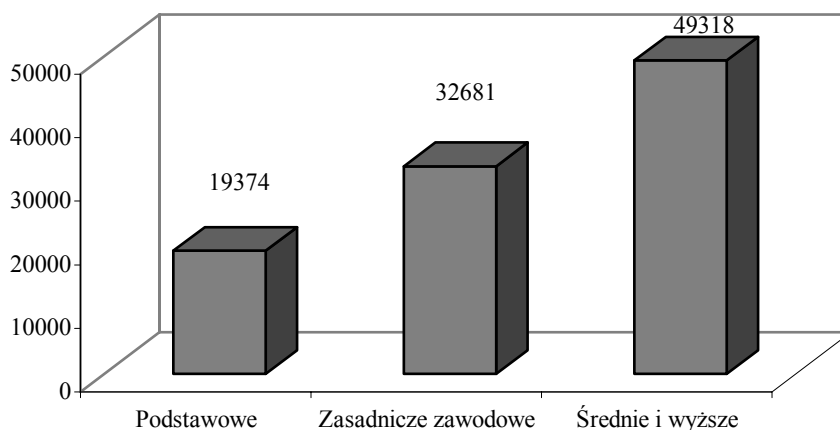
Poziom wykształcenia kierownika gospodarstwa a wielkość dochodu z działalności rolniczej

Wykształcenie jest jednym z podstawowych czynników efektywności produkcji. Wyniki spisów rolnych wskazują na niekorzystną strukturę wykształcenia ludności chłopskiej w porównaniu z innymi grupami ludności nie związanymi z rolnictwem indywidualnym [Aktywność... 2003]. Wynika to po części z obiektywnie mniejszych możliwości kontynuowania nauki, a po części z ukształtowanych środowiskowo przekonań o braku potrzeby podnoszenia swojego poziomu wykształcenia w przypadku pracy w gospodarstwie rolnym [Uwarunkowania... 2006].

Zawód rolnika jest dość specyficzny. Prowadząc gospodarstwo rolne musi on wykazywać się wiedzą wszechstronną. Posiadane wykształcenie w znacznej mierze pomaga rolnikom. Osoby posiadające wyższe wykształcenie potrafią lepiej wykorzystywać wiedzę i informację, którą pozyskują z różnych źródeł. Są oni bardziej otwarci na wszelkie nowości techniczne, chętniej wdrażają nowe technologie i są bardziej elastyczni w swych działaniach [Uwarunkowania... 2006].

W badanych gospodarstwach wśród kierowników gospodarstw przeważały osoby z wykształceniem średnim i wyższym. W sumie stanowiły one 52,4% użytkowników gospodarstw. Na czele 28,6% gospodarstw stały osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Udział osób z wykształceniem podstawowym wynosił 19,0%.

Zależność istniejącą pomiędzy poziomem wykształcenia a dochodem z gospodarstwa rolniczego przedstawiono na rysunku 5.

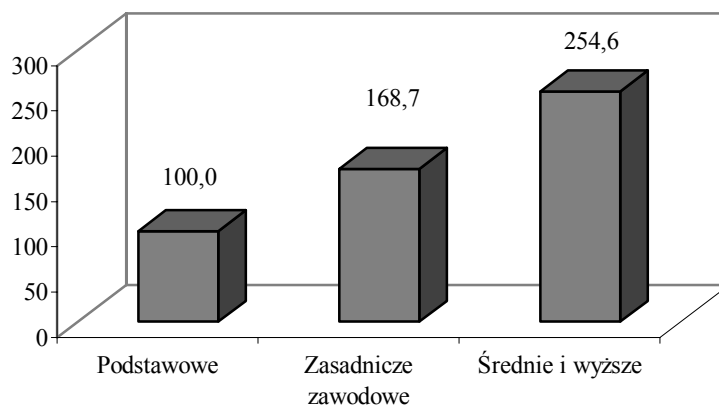
Źródło: obliczenia własne

Rys. 5. Wielkość dochodu rolniczego w zależności od poziomu wykształcenia osoby prowadzącej gospodarstwo rolne w 2006 roku, zł/rok

Fig. 5. Farm income according to the education level of person running the farm in 2006, PLN/year

Najwyższy dochód rolniczy osiągały gospodarstwa prowadzone przez osobę posiadającą wykształcenie średnie i wyższe (49318 zł/rok). Najniższy dochód odnotowano

w gospodarstwach, których właściciele legitymowali się zaledwie wykształceniem podstawowym (19374zł/rok).

Źródło: obliczenia własne

Rys. 6. Zróżnicowanie dochodu rolniczego w badanych gospodarstwach według poziomu wykształcenia osoby prowadzącej gospodarstwo (gospodarstwa, w których kierownicy posiadali wykształcenie podstawowe = 100%)

Fig. 6. Differentiation of farm income according to the education level of person running the farm (farms, where the manager had primary education = 100%)

Analiza uzyskanych wyników badań wskazuje, że gospodarstwa, w których kierownikiem była osoba z wykształceniem średnim i wyższym osiągały dochód z działalności rolniczej ponad 2,5 razy wyższy niż gospodarstwa prowadzone przez osobę z wykształceniem podstawowym (rys. 6). Dochód rolniczy gospodarstw prowadzonych przez osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym był o 68,7% wyższy od dochodu gospodarstw prowadzonych przez osoby z wykształceniem podstawowym.

Wnioski

- Reasumując dotychczasowe rozważania można sformułować następujące wnioski.
- Cechy jakościowe zasobów pracy są istotnym czynnikiem wpływającym na poziom i zróżnicowanie dochodów pochodzących z produkcji rolniczej.
 - Wśród badanych gospodarstw, najwyższy poziom dochodu osiągnęto w gospodarstwach prowadzonych przez osoby będące w wieku 46-55 lat. Dochód pochodzący z produkcji rolniczej był tutaj ponad 2,6 razy większy niż w gospodarstwach, w których kierownicy byli w wieku powyżej 55 lat. Związane to było z wewnętrznym mechanizmem zmian pokoleniowych.
 - Czynnikiem silnie różnicującym poziom dochodów okazała się płeć osoby kierującej gospodarstwem. Gospodarstwa prowadzone przez kobiety osiągały ponad 2,8 razy niższe dochody niż gospodarstwa prowadzone przez mężczyzn. Udział gospodarstw prowadzonych przez kobiety w ogólnej liczbie badanych gospodarstw wynosił 16,7%.

- Pozytywne zmiany jakie miały miejsce w zakresie poprawy stanu wykształcenia w ostatnim okresie nastąpiły także w odniesieniu do badanych gospodarstw. Wśród kierowników badanych gospodarstw ponad połowa (52,4%) to osoby ze średnim lub wyższym wykształceniem. Dochody rolnicze pochodzące z produkcji rolniczej tej grupy gospodarstw o ponad 2,5 razy przewyższały dochody osiągane przez osoby z wykształceniem podstawowym.
- Skuteczne i efektywne wykorzystanie możliwości jakie stwarza integracja europejska stanowi najważniejszy sposób poprawy sytuacji dochodowej rolników. Korzyści polskich rolników z integracji europejskiej w postaci zwiększenia dochodów zależą od aktywności i wiedzy ich samych, jak również od sprawnych organizacji i instytucji rolniczych.

Literatura

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski. NSP 2002. [2003]. GUS, Warszawa.
- Farkowski Cz. [1991]: Dochodowe zróżnicowanie rodzin chłopskich. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Farkowski Cz., Wiatrak A. P. [1998]: Zróżnicowanie dochodowe rodzin chłopskich (cele i koncepcje badań). [W:] Dochodowe zróżnicowanie rodzin chłopskich i jego tendencje w gospodarce rynkowej w Polsce. A. P. Wiatrak (red.). Wyd. SGGW, Warszawa.
- Klank L. [1985]: Czynniki kształtujące poziom dochodów w gospodarstwach indywidualnych. IRWiR PAN, Warszawa.
- Klank L. [2006]: Sukcesja gospodarstw rolnych w Polsce. IRWiR PAN, Warszawa.
- Marcysiak A. [2005]: Czynniki kształtujące aktywność ekonomiczną ludności. *Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych. Seria B*. t. XLIII, nr 57. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz.
- Rocznik statystyczny rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich. [2006]. GUS. Warszawa. ss. 95.
- Szafranec K. [2006]: Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 59-64
- Uwarunkowania wewnętrzne różnicujące poziom dochodów w gospodarstwach rolniczych. [2006]. [W:] Przedsiębiorstwa agrobiznesu w rozwoju obszarów wiejskich. A. Marcysiak (red.). Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce, ss.216.
- Woś A. [2004]: W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa, ss. 32.
- Woś A. [2006]: Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora żywnościowego. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2005 roku. IERiGŻ Warszawa, ss. 22-40.
- Zegar J. S. [2004]: Dochody w strategii rozwoju rolnictwa. IERiGŻ. Warszawa, ss. 49-57.